

Heikki Leskinen 1930–2021

Jyväskylän yliopiston suomen kielen emeritusprofessori Heikki Leskinen kuoli pitkällisen sairauden uuvuttamana itsenäisyyspäivän jälkeisenä iltana 7.12.2021. Hän oli syntynyt Kurkijoella Aleksis Kiven päivänä 10.10.1930. Heikki Leskinen nimettiin Jyväskylän yliopiston suomen kielen professoriksi 1.9.1967. Hän toimi tässä virassa 26 vuotta, kunnes jäi eläkkeelle vuonna 1993.

Heikki Leskinen vietti elämänsä ensimmäisen vuosikymmenen synnyinseudullaan Laatokan luoteisrannikolla. Hänen isänsä toimi Kurkijoella metsätalousneuvojana, ja Heikin lisäksi perheeseen kuului neljä vanhempaa ja yksi nuorempi veli. Koulutiensä hän aloitti Elisenvaarassa. Talvisodan alettua perhe joutui aluksi evakkoon Rantasalmelle mutta

asettui sitten asumaan uuden rajan läheisyyteen Parikkalaan eikä välirauhan aikana enää siirtynyt takaisin idemmäs.

Leskinen oli jo varhain kiinnostunut kielestä ja erityisesti oman kotiseutunsa kielimuodosta. Murteiden maailma avautui hänelle entisestään evakkoaikana, jolloin hän tutustui eri puolilta saapuneisiin toisiin evakoihin ja heidän murteisiinsa. Urasuunnitelmatkin lienevät hahmottuneet jo varhain, vaikka aivan täsmällisiä ne eivät aluksi olleet. Myös historia oli ala, joka veti puoleensa ja pysyikin läheisenä kiinnostuksen kohteena koko loppuiän. Jos hänen isänsä olisi saanut päättää, edessä olisivat kuulemma olleet farmaseutin opinnot. Leskinen on kertonut kotiseuturakkauden olleen monien valintojen taustalla. Se näkyikin sittemmin

hänen urallaan erityisesti tutkimushankkeissa ja olisi ehkä näkynyt muutenkin, jos maailmanhistorian käänneet vain olisivat olleet toisenlaiset, sillä monesti hän mietiskeli, millaista olisi ollut toimia professorina Viipurissa.

Leskinen aloitti suomen kielen opinnot Helsingin yliopistossa vuonna 1950. Hän sai opinnoissaan ajan tavan mukaisesti laajat tiedot suomen kielen murteista, historiasta ja sukukielistä, mutta myös yleisestä kielitieteestä. Lisäksi Leskinen opiskeli sivuaineena Suomen historiaa ja kansanrunoudentutkimusta, ja hän hankki myös äidinkielen opettajan pätevyyden, mikä tapahtui siihen aikaan aukulttoimalla Normaalilyseossa. Opettajan tehtävissä hän työskentelikin useaan otteeseen jo opintojensa aikana, eikä pelkästään äidinkielen vaan myös historian ja jopa matematiikan opettajana.

Opiskeluaikoinaan Leskinen tutustui murteiden ja nimistön tutkimukseen liittyvään kenttätöyöhön alan pioneerin Veikko Ruoppilan opastuksella. Pro gradu valmistui vuonna 1954 Parikkalan murteesta professori Martti Rapolan ohjauksessa. Aiheen valintaan vaikutti paitsi Leskinen kotiseutu myös se, että kaakkoismurteita tai yleensäkin suomen itämurteita ei ollut kovin paljon äännehistoriallisesti tutkittu. Se määräsi myös tutkijanuran suunnan. Jatko-opinnoissaan hän laajensi tutkimaansa murrealuetta. Lisensiaatin työ valmistui vuonna 1959 ja väitöskirja *Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria* vuonna 1963.

Väitöskirjassaan Leskinen tutki erityisesti murteen vaihtelua ja kerrostuneisuutta. Itse kerätyn aineiston ja huolellisen analyysin avulla hän osoitti, että Luoteis-Laatokan murteen pohja on muinaiskarjalassa, vaikka sen peittääkin uudempi vaikutus Viipurin Karjalasta ja Savosta. Työ on laajassa mielessä historiallinen, sillä kielihistorian lisäksi alueen murteisiin ovat vaikuttaneet asutus- ja kulttuurihistoria ja myös poliittiset muu-

tokset. Alkuperäisestä murrealueesta suurin osa oli jäänyt Neuvostoliiton puolelle, ja asukkaat olivat joutuneet jättämään kotinsa. 1960-luvulla he olivat eläneet jo parikymmentä vuotta hajallaan ympäri Suomea ja heidän murteensa oli nopeasti häviämässä ja sulautumassa ympäristön puhekieleen. Leskinen käsittelikin myöhemmin siirtokarjalaisten kieltä eri julkaisuissa.

Karjalan kielen sanakirjan toimituksesta Leskinen sai paikan jo kandidaattiopintojensa loppuvaiheessa. Sanakirjan tekeminen oli ollut pitkään keskeytyksissä, kunnes se aloitettiin uudelleen valtion humanistisen toimikunnan myöntämän rahoituksen turvin vuonna 1954. Päätoimittajaksi tuli Pentti Virtaranta. Leskinen toimi sanakirjan toimituksessa yhteensä seitsemän vuotta. Aluksi tehtävänä oli keruukokoelmien järjestäminen, mutta pian hän jo toimi sanartikkelien kirjoittajana ja viimeksi toimittussihteerinä. Ensimmäinen osa ilmestyi 1968, Leskinen jo siirryttyä professoriksi. Sanakirjatyö jatkui vielä kauan uuden toimituskunnan voimin, sillä sanakirjan viimeinen osa julkaistiin painettuna vasta vuonna 2005 ja koko sanakirjan verkkoversio valmistui vuonna 2009.

Karjalan kieleen liittyy myös Leskinen merkittävä tutkimushanke, *Karjalan kielikartasto*, joka käsittelee kaikille suomen itämurteille ja karjalan kielelle yhteisiä sanoja. Koska valmiissa kokoelmissa oli erilaisia puutteita ja epäselvyyksiä, kielikartastoa varten jouduttiin hankkimaan lisätietoja ja tekemään uutta keruutyötä. Sen ensimmäinen osa ilmestyi Jyväskylän suomen kielen laitoksen omana julkaisuna vuonna 1992, ja myöhemmin hankkeen tuloksia on julkaistu osana laajaa itämerensuomalaista kielikartastoa *Atlas linguarum fennicarum*.

Heikki Leskinen nimissä on, yhteisjulkaisut mukaan lukien, lähes 80 julkaisua 50 vuoden ajalta. Leskinen omimpana tutkimusalana voidaan pitää suomen itä-

murteita ja karjalan kieltä, etenkin niiden syntyhistoriaan ja variaatioon liittyviä kysymyksiä. Tämä näkyy myös Leskisen 60-vuotisjuhlakirjassa *Laatokan piiri* (1990), jonka teemana on muinaiskarjalainen kieliyhteys ja sen eri taholle ulottuva vaikutus. Leskinen julkaisi aiheesta myös lukuisia yleistajuisia kirjoituksia.

Äännehistorian lisäksi Leskinen tutki myös muoto- ja lauseoppia, etenkin imperatiivia. Vuonna 1966 hän julkaisi erillistutkimuksen itämerensuomalaisten kielten ja saamen analyttisestä imperatiivista, joka muodostetaan imperatiivimuotoisen *anna-* tai *laske-*verbin ja siihen liittyvän infinitiivin avulla. Aunuksen imperatiivista Leskinen kirjoitti *Virittäjässä* 1967. Suomen kielen imperatiivin muodostusta käsittelevä tutkimus ilmestyi 1970. Se perustui laajoihin aineistoihin: vanhoihin kielioppeihin ja muuhun vanhan kirjasuomen aineistoon, eri-ikäisiin kansanrunoihin ja ajankohtaisen kielenkäytön osalta myös Sanakirjäsäätiön kyselyyn.

Fonetiikan alalla Leskinen tutki kaakoismurteiden sananloppuisen *n*-äänteen edustusta ja yhdessä fonetiikan professorin Jaakko Lehtosen kanssa kaakkois- ja inkeroisurteiden äänteiden kesto-suhteita.

Leskisen johdolla Jyväskylässä aloitettiin myös sosiolingvistinen suomen puhekielen murroksen tutkimus, jota hänen oppilaansa Aila Mielikäinen jatkoi. Eräänlainen tieteellisen uran huipentuma oli vuonna 1995 Jyväskylässä järjestetty 8. kansainvälinen fennougristikongressi (CIFU 8), jonka presidentti oli emeritusprofessori Heikki Leskinen.

Professorin tehtävien lisäksi Heikki Leskinen toimi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtokunnan jäsenenä ja puheenjohtajana kaksitoista vuotta. Hän toimi myös Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan dekaanina. Suomen kielen pitkäaikaisena tutkijana Leskinen kuului luonnollisesti myös *Virittäjän* taustavoimiin sekä Kotikielen seuran sih-

teerinä että *Virittäjän* toimitussihteerinä ja toimitusneuvostossa. Vuosina 1956–1998 hänen nimellään joko yksin tai yhteisjulkaisuina ilmestyi *Virittäjässä* yli 30 kirjoitusta.

Professori Heikki Leskisen virkaanastuminen 1967 osui käännekohtaan, sillä Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulusta oli tullut yliopisto vain vuotta aiemmin, heinäkuussa 1966. Korkeakoulussa oli ollut jo vuodesta 1936 suomen professuuri, jota hoiti Aarni Penttilä. Erillisestä suomen kielen laitoksesta voidaan kuitenkin puhua vasta vuodesta 1958 lähtien, kun korkeakoulussa päätettiin aloittaa oppikoulunopettajien koulutus ja sitä varten perustettiin filosofinen tiedekunta. Leskisen professorikaudella laitoksen henkilökunta ja voimavarat kasvoivat huomattavasti. Aluksi laitoksessa oli kuusi opetusvirkaa: professuuri, apulaisprofessuuri, suomen kielen ja fonetiikan lehtoraatit ja kaksi assistentturia. Vuosina 1969–1975 perustettiin toinen apulaisprofessuuri, kaksi lehtoraattia ja yliassistentturi sekä palkattiin vielä viroon kielen ja unkarin kielen lehtorit.

Laajimmillaan silloisessa suomen kielen ja viestinnän laitoksessa opetettiin suomen kielen lisäksi suomen sukukieliä, fonetiikkaa, yleistä kielitiedettä ja puheoppia. Suomen kielen opiskelijoiden sisäänottokiintiöksi vakiintui 35, mitä luokkaa se on yhä. Leskinen piti pitkään luentoja suomen murteista, ja ne ilmestyivät myös painettuina laitoksen julkaisusarjassa. Leskisen kaudella laitoksesta valmistui lähes 300 filosofian kandidaattia, 17 lisensiaatintutkintoa ja kahdeksan väitöskirjaa. Leskisen oppilaista Aila Mielikäinen ja Ilkka Savijärvi etenivät myöhemmin suomen kielen professoreiksi.

Melko ahtaissa ja epätarkoituksenmukaisissa tiloissa toiminut suomen laitos muutti heti Leskisen virkakauden alussa vuokratiloihin Vaasankatu 3:een. Vuonna 1977 laitos sai tilat Seminaarimäeltä vasta peruskorjatusta, arvokkaasta

1800-luvun tiilirakennuksesta, joka ristittiin Fennicumiksi. Suomen oppiaine toimi Fennicumissa ensin itsenäisenä laitoksena ja sitten osana kielten laitosta yli neljäkymmentä vuotta. Rakennuksessa oli oma kirjasto ja siellä säilytettiin kopioita sekä Sanakirjasäätiön (nykyisin Suomen murteiden sana-arkisto) että Muoto-opin arkiston kokoelmista. Nykyään rakennus on enimmäkseen opiskelutilana, ja se on suojeltuna museorakennuksena oleellinen osa kulttuurihistoriallisesti arvokasta Seminaarinmäen kampusta.

Tämän päivän yliopistojen hallinnollisessa rakenteessa ei ole enää tilaa pienille yksittäisten kielten laitoksille. Niin on myös Jyväskylässä, missä suomen kielen oppiaine kuuluu kieli- ja viestintätieteiden laitokseen. Hallinnollisista muutoksista huolimatta suomen kielen tutkimuksen, opetuksen ja äidinkielen opettajien koulutuksen asema Jyväskylän yliopistossa on vakaa. Fonetikan, yleisen kielitieteen tai suomen sukukielten lehtoreita Jyväskylässä ei enää ole, mutta toisaalta Leskisen johtamasta suomen kielen ja viestinnän laitoksesta juontavat juurensa myös viestintätieteet ja soveltava kielitiede, jotka ovat kasvaneet 1980-luvulta lähtien huomattavasti.

Eläköidyttyään Heikki Leskinen jatkoi tutkimustyötä jonkin aikaa ja osallistui vielä Tarton fennougristikongressiin ke-

sällä 2000. Hän jäi asumaan Jyväskylään, mutta synnyinseudut idempänä säilyivät hänen mielessään läpi elämän. Vuonna 1990 Terho Itkonen päätti Leskisen 60-vuotispäiväksi *Virittäjään* laatimansa kirjoituksen sanoihin ”kun Leskinen puolen vuosisadan pakollisen tauon jälkeen pääsee toivottavasti pikapuoliin taas katsastamaan Kurkijoen rantakylä ja Laatokan pintaa”. Tämän tekstin lopuksi voi todeta, että kyllä hän lopulta sinne pääsikin, vaikkei aivan pikapuoliin. Melko tarkalleen vuosituhannen vaihteessa tarjoutui mahdollisuus kierrellä vanhemman veljen ja muiden sukulaisten seurassa vanhoja kotiseutuja. Entinen koulurakennus, jossa opintie oli alkanut Elisenvaarassa, oli vielä pystyssä, ja lapsuudenkodin tontillakin oli tilaisuus katsella paikkoja. Matka huipentui entisille lomanviettopaikoille Väti-kän hiekkarannoilla yhtä aurinkoisessa ja lämpimässä kesäsäässä kuin Leskisen usein muistelemat 1930-luvun lapsuuden kesät olivat kuulemma aina olleet.

JUHA LESKINEN
etunimi.sukunimi@uef.fi

VESA JARVA
etunimi.sukunimi@jyu.fi

Heikki Leskinen oli Juha Leskisen isä.
Vesa Jarva opiskeli suomea Jyväskylässä
Heikki Leskisen professorikaudella.